

ТРАДИЦІЙНЕ СЛОБОЖАНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ЗАБУТІ АТРИБУТИ

Про особливості слобожанського весільного обряду ХІХ – початку ХХ століття. Вирізно окремі забуті атрибути і символіку традиційного весілля даного регіону. Наголошено на збереженості лише окремих його елементів.

Ключові слова: Слобожанщина, традиція, весілля, весільні пісні, Молодий, Молода.

Об особенностях слобожанского свадебного обряда ХІХ - начала ХХ века. Выделены забытые атрибуты и символику традиционной свадьбы данного региона. Отмечено сохранности лишь отдельных его элементов.

Ключевые слова: Слобожанщина, традиция, свадьба, свадебные песни, Молодой, Молодая.

On peculiarities Slobozhansky wedding ceremony ХІХ - early ХХ century. Thesis there is determined forgotten symbols and attributes of the traditional wedding in the region. Emphasized the preservation of only some of its elements.

Keywords: Sloboda, tradition, wedding, wedding songs, groom, bride.

В Слобідській Україні весілля відбувалося переважно восени, за схожим із загальноукраїнським «сценарієм»: *передвесільний етап*, який включав: сватання, «могорич», «рушники» (чи «платки»), «розглядини» («гризти піч»), «підвесілок» (дівичник), домовини, запросини гостей, випікання весільного обрядового печива – короваїв, калачів, лежнів, шишок; вбирання гільця [3, С.215].

весільний: виряджання Молодого по Молоду (наречену і нареченого в народі називали Молоді або Князь і Княгиня), приїзд Молодого по Молоду із світилкою, свахою, боярами, весілля в Молодої, викуп місця біля Молодої, запрошення гостей до столу, дія зі «свестью», переспіви бояр із друзками, обдаровування весільних гостей короваем, перевезення посагу, весілля в Молодого, одягати хустку на Молоду, комора;

післявесільний етап: гостювання-переходи – «перезва» (понеділкування, снідання, циганщина, кування, «Яловиця», «Водити сороку», «До криниці». «Молотити жито», обряд викупу невісткою печі в кухарок, до батьків Молодої «просити перезву», у вівторок «мити ложки», через тиждень – «до тещі на вареники»). Всі весільні етапи супроводжувалися весільними співами і заспівами в яких славили Молодих, батьків, «перезв'янські», щоб їх зрозуміти, треба знати певний код, усталені порівняння, метафори, евфемізми, враховуючи контекст пісенний та побутово-обрядовий [3, 8 С.6].

Стосовно розподілу весільних ролей. Усим весіллям розпоряджався «дружко» – родич з боку Молодого, йому допомагав «піддружий» – родич з боку Молодої. Нареченого називали «молодий князь», наречену – «молода княгиня», старшого боярина називали

«шафер», старшу дружку – «шафериця», подруг – «дружками». «Світлика» – це сестра Молодого, дівчина. «Свашки» – родички з боку Молодого і Молодої. «Запорожці» (за порогом) – чужі, що приходили дивитися весілля, «візниця» – той, хто возив Молоду [3, С.216].

Стосовно різних аспектів слобожанського весілля написано чимало праць, вирізняються серед них праці етнографа Миколи Сумцова [4, 5, 6, 7]. У даній студії мова йтиме про окремі забуті атрибути традиційного слобожанського весілля.

Передвесільний етап. На початку осені селяни сваталися, а весілля грали після Покрови Пресвятої Богородиці [3, С.85]. «Сватання» відбувалося в домі Молодої. Молодий засилав двох сватів («старостів») з хлібом пізно увечері. Старости віталися і відбувався діалог-переговори в алегоричній формі. Хліб приймали не з першого разу, намагаючись, щоб свати прийшли разів п'ять [3, С.345]. Дівчина у разі незгоди могла піднести гарбуза. У «Конотопській відьмі» Григорія Квітки-Основ'яненка Уласові Забрьосі Олена піднесла печеного гарбуза на тарілці [1]. Сватання добре описано в поемі «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка, написаної з народного життя [2, С.169-170]. Хліб прийняли (його годилося поцілувати), значить, згодилися. Після цього старости ішли і поверталися з батьками парубка, який зайшовши в хату, мусив сісти під мисником. Коли входила наречена, парубку годилося встати і стати біля неї. Мати нареченої питала: «Як, синочку, чи ти мою дочку з охотою береш? Чи, може, тебе неволять? Як неволять, шукай другу собі, синочок». Нареченій годилося відповісти: «Як батько та мати, так і я» (хоч і не згодна була), але могла й вибігти з хати. Після цього запалювали свічку, молилися Богу. Молодих батьки благословляли хлібом. Цією паляницею Молоді благословлялися батьком і матір'ю і всіма родичами. Помолившись, Молодий разом і старшим боярином сідали до столу, за ним сідали всі його гості, гості ж Молодої – де доведеться. Якщо сватання лагодилося, то Молода збирала дружок, вони співали на вулиці «*Та бережися, бережися*», «*Ой гаразд тобі, моя ненько, моє сватання пити*» [3, С.53-54, 86].

«*Рушники*» – як окремих сегмент сватання. Молода вносила два рушники в світлицю на дерев'яній тарілці, подавала їх старостам, які ними перев'язувалися. Рушники мали бути, не важливо, чи в заможній хаті чи в бідній – грубі, полотняні, і такі короткі, щоб їх доточували мотузками. Всіх перев'язавши, Молода всіх пригощала горілкою і вином, її обдаровували грошима, а свекор дарував ситцю на сукню.

Останню чарку випивав Молодий, хоча Молода підносила її йому першою, мати Молодої подавали обід [3, С.12, С.88]. Отримавши рушники, старости пригощали присутніх горілкою. Батьки Молодих обмінювалися хлібом. Батько Молодого запрошував усіх на *«оглядини»* (під час яких могли відбуватися і *«заручини»*) до себе, де пригощали батьків і гостей Молодої. Поки батьки Молодої гостювали в батьків Молодого (їх намагалися затримати якнайдовше, щоб дати можливість молоді зварити вареників).

Після сватання або заручин Молодій врочисто розчісували косу і надягали на неї *очіпок-очепини* [3, С.217]. Убравши голову Молодій, старша дружка підперізувала її *«рушником»*, Молода вклонялася батькові й матері, якій їй говорили: «Боже, поможи тобі, наша дитино, іди зови людей на підвесілок».

На Слобожанщині (Старобільщина) іноді вінчалися в п'ятницю. Але після вінчання Молода ішла до своїх батьків і перебувала там до неділі і могла ще одягти вінок, а не очіпок. Після вінчання одна із родичок ходила і запрошувала знайомих на *шишки*. В п'ятницю жінки-родички збиралися пекти весільне печиво: *шишки*, *лежень*, *коровай*. Окрім *шишок* виготовляли *«коровай»* і *«лежень»*, а також убирали тістом *«сторожка»* – гілки вишні чи сосни, прикрашені різнокольоровим папером.

Дружко питав у старостів благословення так само як і на замішування короваю, піч вимітати та садити в неї коровай. Під час вимітання печі тричі примовляли:

Ведмідь піч вимітає

Ведмедиця в піч заглядає

Чи хороше те місто

Що короваю сісти [3, С.346-347].

Весільний етап. Весілля гуляли переважно в неділю [3, С.345]. Якщо вінчання відбувалося за кілька днів до весілля, то після церкви ішли обідати до тих батьків – що ближче. Якщо в день весілля – тоді Молодий з боярами а Молода з дружка – розходилися по домах обідати. Після чого, Молодого споряджають з *«поїздом»* (весільною челяддю, в кожного – своя роль і значення). Заводили його за стіл, готували *«міч»*, прикрашали коней, брали подарунки і *шишки*, пришивали *«боярам»*, *«свашкам»* і *«світилці»* з правого боку шапки і хустки стрічки з хрестиками. Перев'язували рушником дружка, а іноді і бояр хустками. Як Молодий, так і всі бояри, кількість яких завжди була парною – від 4 до 12 і більше (Молодий повинен був бути без

пари, тому що його пара – Молода) сідали верхи на коней, а свашки, дружок, світилка та інші родичі сідали на вози, запряжені тройками і парами коней, прикрашених кумачем. Мати Молодого з фартуха тричі обсипала поїзд хмелем, горіхами, рожками і старими мідними грошима, які підбиралися одразу. Потім вона брала коня Молодого за повіддя і виводила надвір, за Молодим ішли бояри і свашки із світилкою, яка в руках тримала «міч» (пучок васильків і других сухих квітів, в середину яких встромлено зображення конячої голови, де приліплено дві воскові свічки). Перш за все поїзд їхав до церкви, яку об'їжджав тричі, зупинялися біля південних дверей, де Молодий зі старшим боярином сходив з коня, ішов до дверей, вклонявся тричі і клав біля них чи на замок шапку, після чого їхав на ту вулицю, де жила Молода. Відбувалися торги на вулиці, на воротах, в хіт Молодої.

Завівши Молоду за стіл, підружний виходив із-за столу. На столі, накритому скатертиною, лежав коровай (великий калач) у який було увіткнуто гільце і калач менший, на якому лежали дві дерев'яні ложки, перев'язані стрічкою. Калач було прикрашено калиною. Коли Молодого пригощали горілкою перед порогом хати, дружок чи брат чи добрий знайомий ставав на поріг хати і говорив: «Господи Ісусе, благослови молодого князя за стіл завести». Старости відповідали: «Бог благословить і ми благословляєм». В цей час Молода нахиляла голову, до неї прикладали калач і накривали хусткою, а дівчата співали «*Глянь, Явдошко, крізь калач*». Після цього дружок вносив на тарілці очіпок і говорив: «Господи Ісусе, благословить, ми по чужим жонам покрасу маєм і собі желаєм», повторювали тричі. Йому відповідали: «Бог благословить і ми благословляєм». Тарілку з очіпком ставили на стіл, дівчата співали. Дві свашки – одна з боку Молодого, друга з боку Молодої розплітали Молодій косу, дружки співали «Насіяла Явдошка нагідок». Цікавий момент, ці дві свашки – одна в шапці Молодого, друга в стрічках з коси Молодої брали за два кінці шматок кісеї розміром півтора аршина, тримаючи за обидва кінці то піднімали то опускали над головами Молодих. При цьому свашки цілувалися і обмінювалися шапкою і стрічками тричі. Потім цю кісею поверх очіпка в'язали Молодій, та плаче. Опісля Молода частувала подруг востаннє, прощається з дівуванням, дружечки співали: «Прошло твоє дівування», «Бери гребінь, Явдошко», «За ворітечками червона калина стояла» [3, С.93-94]. Батько Молодої пригощав усіх горілкою за столом, розрізали принесений Молодим хліб і роздавали присутнім.

Під час весільного застілля відбувалися переспіви між дружками і боярами в жартівливій формі, молодь веселилася, жартували один з одним. Коли пригощали тесть і теща Молодих і весільних гостей, їх обдаровували: від свашок отримували шишки, від Молодого теща отримувала виговорені чоботи. В цей час Молода обдаровувала бояр, свашок і світилок кумачевими стрічками, а її сестра до шапки Молодого пришивала вінок і з дружками співала [3, С.55].

Наставала пора краяти коровай. Цю почесну місію виконував дружко. Він краяв, бояри намагалися вкрасти шматки короваю. Молоді частували гостей короваєм та чаркою горілки. Гості та родичі дарували хліб, предмети хатнього та господарського використання, худобу (в Харківщині часто це були вівці), гроші. Всі подарунки дружко записував рогацем на стіні, так що після цього завжди доводилося заново обмазувати стіну. Під час обдаровування Молодих лунали примовки і ширі побажання Молодим здоров'я і достатку. У слободі Шулика дружко виносив «спідушку» короваю у двір дітям. Коли дружко заходив у хату, свашки «покривали» Молоду хусткою. В давніші часи спочатку одягали їй на голову очіпок, який покривали «серпанком» (кісею), навколо голови обв'язували червоною стрічкою [3, С.57].

Комора. Впродовж весільного дня Молодим годилося стримувати себе в їжі та напоях, щоб «з їжею не зурочили». Їм годилося лише «пишатися» та цілуватися. Тому «виряджаючи» їх у клуню (чи комору), їм лагодили кошик з легкою їжею. Весілля закінчилося, гості йшли додому. Отже, ночувати першу шлюбну ніч годилося в батьків Молодого.

На другий день весілля, в понеділок, весільні гості могли приходити ще гуляти (іноді дарування відбувалося саме в понеділок), іноді всіх до себе запрошували родичі, сусіди, ходили гуляти з хлібом-сіллю до старшої дружки, старшого дружка. Ці запросини і переходи для гуляння тривали іноді тижнів по два і називалися «перезвами» чи «бесідами». *Сороміцький елемент* у весільних діях «комора» чи «перезва» більш ніж доречний [8, С.12].

ВЕСЬ весільний обряд супроводжувався ХЛІБОМ: з хлібиною (паляницею) в руках старости приходили свататися, свою хлібину, в разі вдалого сватання, батьки Молодої дарували старостам. Хлібиною батьки благословляли Молодого на одруження і на вдалу «дорогу» до двору Молодої, яку її батьки теж благословляли хлібом. З хлібом в руках батьки зустрічали Молодих після вінчання, на весільному столі

перед Молодими обов'язково мала лежати паляниця із сіллю, а також і короваї, і лежень, і дивень, і велика шишка. З хлібиною проводжали Молодих у комору. З хлібиною йшли до батьків Молодого, а потім до батьків Молодої «понеділкувати» – святкувати другий день весілля. З хлібом ходили на гостину і до старшої дружки, боярина, свахи. З палянницею ходив дружко і весільні гості до попа чи дяка просити «увести» Молодих до церкви на другий день весілля.

Не могу не згадати «хлібні» весільні страви: локшина, пироги з різноманітними начинками, вергуни (подавали на десерт), бублики (обдаровували дружок), стульні (пироги без начинки, якими пригощали батьків Молодої і гостей на після весільному етапі разом із шматками вареної курки), житні коники...

Надзвичайна складність і пістрявість розумового і морального складу народного життя вимагають серйозного до неї ставлення, уважного вивчення і обережності роблячи висновки. Хоча деякі з них все ж висловимо. Помітно, що увесь весільний обряд супроводжувався піснями, у них зазвичай згадували імена Молодої і Молодого. Їх виконували дружки, коровайниці та свашки. Важливу роль відігравали постаті дружка та старшого боярина. Дружко був присутній при ключових моментах. Старший боярин невідступно був при Молодому. Молодь йшла з весілля перед вечерею, після якої відбувався обряд покривання Молодої.

Література

1. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Конопотська відьма / Українські повісті. – К.: Державне видавництво України, 1929. – Т.1. – С.291-396.
2. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Маруся / Українські повісті. – К.: Державне видавництво України, 1929. – Т.1. – С.97-212.
3. Материалы для этнографического изучения Харьковской губернии // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1894 год. Под редакцией члена-секретаря Харьковского Губернского статистического Комитета В.В.Иванова. – Харьков: Типография Губернского правления, 1894. – Вып. 8. – С. 1-384.
4. Сумцов Н. Этнографический очерк Харьковской губернии. – Харьков: Союз, 1918 – 24 с.
5. Сумцов М. К истории малорусских свадебных обычаев // Киевская Старина. – 1883. – XI. – С.510-514.
6. Сумцов М. К истории малорусских нравов XVII века // Киевская Старина. – 1884. – III. – С.332.
7. Сумцов М. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы // Киевская Старина. – 1885. – XI. – С.510-514.
8. Українські сороміцькі пісні / Упоряд., передмова, У 45 примітки М.М.Красикова; Худож.-оформлювач Л.Д.Киркач. – Харків: Фоліо, 2003. – 287 с. – (Перлини української культури).